

Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága
Közgyűjtemények Kollégiuma
Budapest

Pályázati azonosító:
204106/02119 ()

Pályázó:
Békés Városi Jantyk Mátyás Múzeum
5630. Békés, Széchenyi tér 4.

**FOTÓDOKUMENTÁCIÓ AZ
„A KÉZ KORA” – 200 ÉVE ALAKULTAK AZ ELSŐ BÉKÉSI CÉHEK
CÍMŰ IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS MEGRENDEZÉSÉRŐL**

A KIÁLLÍTÁS KÉPEI

A MEGNYITÓ KÉPEI

Békés, 2017. február 6.

Sápiné Turcsányi Ildikó
Sápiné Turcsányi Ildikó
múzeumigazgató

Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága
Közgyűjtemények Kollégiuma
Budapest

Pályázati azonosító:
204106/02119 ()

Pályázó:
Békés Városi Jantyik Mátyás Múzeum
5630. Békés, Széchenyi tér 4.

SZAKMAI BESZÁMOLÓ
„A KÉZ KORA” – 200 ÉVE ALAKULTAK AZ ELSŐ BÉKÉSI CÉHEK
CÍMŰ IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS MEGRENDEZÉSÉRŐL

A kiállítás előkészületi munkái már az előző évben megkezdődtek. Látványosan és sokoldalúan kívántuk az érdeklődők elé tárni a 200 évvel ezelőtti kézműves mesterek életét. Azt reméltük, a tárlat gazdag anyaga számos látogatót vonz majd életkortól, iskolázottságtól, foglalkozástól függetlenül, akik – főként a helyiek – büszkéek lehetnek településük múltjára, akik a jelenben cselekvően is részt kívánnak venni a város életében s ezáltal igazi lokálpatriótákká válhatnak.

Kiállítás helye: Békési Galéria, Időszaki kiállítóterem (110 m²) Békés, Széchenyi tér 4.

Megnyitó: 2016. november 11. Zárás várható ideje: 2017. február vége

Rendező: S. Turcsányi Ildikó régész-történész főmuzeológus

Szép kerek szám a 200, éppen ennyi éve, 1816-ban kapta meg működési engedélyét az első békési céh, a csizmadiák céhe. Kiállításunkon az évforduló okán a békési céhekkel foglalkoztunk. Közismert, hogy a céhek a korai ipar legelső érdekvédelmi szerveként alakultak. Pontosabban: ez a testület az ugyanazon településen egyazon művet készítő mesterjogot nyert kézművesek munka- és érdekvédelmi szervezete. Szinte minden helytörténeti gyűjtőkörű múzeumban található céhekkel kapcsolatos tárgyakat, iratokat. Különösen öröndetes, hogy múzeumunkban a Békésen létezett majd minden ilyen szervezet anyagából található valamilyen emlék. Ezeket, és az egy-egy mesterségre jellemző eszközanyagot szeretnénk volna bemutatni tárlatunkon, egy-egy berendezett műhelysarkunkban (csizmadia, kerékgyártó) mintegy időutazásra hívtuk az érdeklődőket.

A tárlathoz múzeumpedagógiai programot is terveztünk, múzeumunkban már hagyomány a helytörténeti jellegű tárlatokhoz rendhagyó történelem órák szervezése. Mostani kiállításunk esetében azonban ennél többre igyekeztünk vállalkozni: az általános iskolák 3-7. osztályos diákjait invitáltuk tárlatvezetéssel egybekötött múzeumpedagógiai foglalkozásra, ahol a 200 évvel ezelőtti mesteremberek napi munkájának megismerésén túl kézművesfoglalkozáson maguk is – mintegy céhes vándorlegényként - elkészíthették saját „mester-remekjeiket”. A foglalkozásokra 400-500 gyermek megjelenésére számítottunk, természetesen ez függ a pedagógusok aktivitásától is. A programhoz kiadvány is társult, mely a 2015-ben újtárra indított a Jantyik Mátyás Múzeum Füzetek című foglalkoztató füzet VI. száma volt, „Mit tudsz a békési céhekről?” címmel. A füzet megválaszolható feladat-anyaga természetesen a tárlatvezetésen elhangzottakra épült. Helyes megoldásáért – ez az eddigi módszer is – kisebb ajándék (pl. csokipénz) járt.

A diákokon kívül természetesen számítottunk a városuk története, vagy szakmájuk múltja iránt érdeklődő felnőtt látogatókra is, összességében így mintegy 1.000 látogatót reméltünk. A kiállítás témája érdeklődésre tarthatott számot mind az idősebb, mind a fiatalabb generációkban, a településük múltja iránt fogékony lokálpatriótákban pedig tovább növelhette az identitás-tudatot.

1. egység: Bevezetés, céhek létrejötte, szervezete

3 db megszerkesztett, felkasírozott habosított PVC-tablón szöveg, képekkel kísérvé:

A céhek Európában a IX. században indultak fejlődésnek, nálunk Magyarországon az iparfejlődés a XIV. század második felében ért el erre a fokra. A céhek a XVI. század közepétől már akadályozták a kisipari szerkezet meghaladását. A Nyugat-Európában meginduló ipari forradalom idején nálunk még az alapvető iparágak (textilipar, vasipar) is csak igen kezdetleges színvonalon termeltek.

A tatárjárás, a török dúlás és a Rákóczi-szabadságharc során elnéptelenedett, majd mindig újratelepülő Békés megyében nagyon későn, csak a XVIII. század közepén alakulnak az első céhek. 1727-ben a megyében elsőként megalakult a gyulai csizmadiák céhe. Az első Békés városi céh - a csizmadiáké - csak 1816-ban alakult, a többi pedig még később. Hogy ekkoriban még mindig alakulnak új céhek, annak egyetlen fontos oka volt: vándorlegényt csak céhbeli mester foglalkoztathatott, illetve csak az adhatott hivatalos igazolást a nála ledolgozott időről. Erre pedig szüksége volt a segédnek a mesterré váláshoz, a mesternek pedig, hogy győzze a munkát. Végül nagy sokára, az 1872.évi VIII. törvénycikk mondja ki a céhszervezet megszűnését és egyúttal az Ipartestület megalakulását.

A céh belső szervezete egyszerű, többé-kevésbé demokratikus volt, a céh kötelességeit és kiváltságait a privilégium (céhlevél, céhkönyv) rögzítette. A céh élén a céhmester állott, ő őrizte a céhládát, benne a céh privilégiumát, a jegyzőkönyveket, a tagok iratait, a céh vagyont, pecsétjét. A céh létezésének egész időszakában fontos tevékenysége volt a szociális gondoskodás. A céh előírta tagjainak vallási kötelességeit is, úrnapi körmeneten minden céhtag-nak részt kellett vennie, ünnepi viseletben a céhzászló után sorakozva. A XVII. század második feléig még katonai feladata is volt a testületnek: a város védelmében fegyveresen vettek részt. Ennek emlékére őrizi Budapesten a Halászbástya neve: a budai várfalnak ezt a részét a halászcéh építette, gondozta és védte is támadás esetén.

2. egység: Csizmadia céh

Mint a megyében szinte mindenütt, Békésen is a **csizmadia** céh alakult meg elsőnek. A **csizmadia** a csizmák elkészítésével és javításával foglalkozó kézműves szakember, a magas szárú bőr lábbelik mellett egykor a bőrcipők és más bőr lábbelik készítésével is foglalkozott. A csizmadia a hagyományos eljárás szerint a tímár által megdolgozott, kész bőrtől kezdi a csizma elkészítését, kéziszerszámai hasonlóak, mint a cipészé, - amivel több, az a ványoló eszköz, valamint a csizmaszár-tágító berendezés, és amivel másabb, azok a hosszabb szárú eszközök, mint például a kaptavas és a bőrráspoly. Klasszikus termékei közé tartozik a ványolt csizma, a parasztcsizma, a lovaglócsizma, a bilgeri, azaz a fűzős csizma és a vadászcsizma.

Vitrinünkben bemutatjuk a múzeumunkban megtalálható csizmadia-céh emlékeit: Céhprivilégium, bronz pecsétnyomó, két mesterlevél, "Bizonyítvány" (Kertész Gábor vándoréveit letöltötte). A vitrin mellett csizmadia műhelyt ábrázoló kifeszített molinó előtt 3 x 1,5 méteres dobogón kis műhelysarokban Pocsai Lajos csizmadia mester múzeumunkba került anyagát állítottuk ki. A csizmadiák régen igen keresett mesteremberek voltak, termékeiket saját maguk vagy hozzátartozóik árulták a nagyobb vásárokon. Műhelysarkunkban kaptafát, kész csizmákat, szerszámokat láthattak, a műhely régi berendezési tárgyaival együtt. (Az eredeti tervben szereplő elzáró kordont nem a kiállítás nyitásakor, hanem csak később, a rossz tapasztalatok után helyeztük el a műhelysarok köré.)

3. egység: Kovács és kerékgyártó céh

Békésen több ún. vegyes céh is működött. Ilyeneket az egy helységben, de több iparágban művelő mesterek alkottak. Oka nyilván az, hogy egy-egy iparágban kevés mester működött. Valószínűleg épp ezért, a mesterek csekély száma miatt tömörültek egy szervezetbe a **kovácsok** és a **kerékgyártók**. Céhük megalakulásának kihirdetése az 1820. Karátson hava (december) 28-án tartott megyegyűlésen történt Gyulán.

A **kovács** elsősorban patkókat és vasalásokat készítő fémfeldolgozó mesterember. Szinte valamennyi munkát hagyományos kézi kovácsolással készítették. A múzeumban megőrződött iratanyagból vitrinünkben a céhlevélen kívül csupán kovács illetve kerékgyártó munkákról szóló számlákat tudunk kiállítani.

A **kocsigyártó** mesterek (kerékgyártók, bognárok) új kocsik, kocsi alkatrészek készítésével és javításával foglalkoztak elsősorban. Talicskák, targoncák is kikerültek kezük alól, bár ezek készítése idővel külön mesterséggé is vált. A hagyomány szerint a kocsi középkori magyar találmány, a Komárom megyei Kocs község szekérgyártói fejlesztették ki ezt a személy-, és teherhordásra egyaránt alkalmas szállító eszközt. Bizonyíték rá többek között, hogy egész Európában ezen a néven terjedt el. Az iratanyagot bemutató vitrin mellett itt is kifeszített, kerékgyártó műhely belsejét ábrázoló molinó alatt dobogón berendezett műhelysarkot láthatott a látogató. A kiállított anyag nagy része a néhai Kovács János (1922-1991) békési kocsigyártó mester hagyatékaként került a Jantyik Mátyás Múzeum gyűjteményébe. Családjában három nemzedéken keresztül öröklődött a mesterség, apja, nagyapja is kocsigyártóként dolgozott. Halálával megszakadt ez a folyamat, de hagyatékának itt bemutatott része képet adhat nekünk e hivatásról tisztelt, mára alig ismert foglalkozásról. (Az eredeti tervben szereplő elzáró kordont nem a kiállítás nyitáskor, hanem csak később, a rossz tapasztalatok után helyeztük el a műhelysarkok köré.)

4. egység: Szücs céh és tímár céh

Országosan is az elsők között, a XIV. században céhesedett a szücsmesterség, mivel privilégiuma nincs meg múzeumunkban, csak egyéb dokumentumok alapján ismerjük megalakulásának időpontját: 1815. Megyegyűlésen való kihirdetése valószínűleg ugyanúgy áthúzódott az 1816. évre, mint a csizmadiáké.

A **szücsmesterség** a ruházkodásra alkalmas bőrök szabásával, varrásával és kikészítésével foglalkozó tevékenység. Az ő kezük nyomán virágzott ki a szücsornamentika, mely az irházott és selymezett subákat, a cifra ködmönöket és a melleseket díszítette.

Vitrinünkben a múzeumi gyűjtemény vonatkozó anyagát: mesterlevelet és egy egyéb iratot (igazolás) mutatunk be, szücsmunkát reprezentáló néprajzi ruhadarab mellett.

Szintén a XIV. században céhesedett a tímár mesterség, békési céhe is az elsők között alakult városunkban. Tímár a bőrt, nyersbőrt kikészítő mesterember régies neve. A tímárok 19. században alkalmazott munkamenete: áztatás, törés, szörtelenítés mésszel, kutyatyúk- vagy galambürülék páccal, amely a bőrt igen rugalmassá, nyújthatóvá teszi, cserzés előbb szömörccével, de a vargákhoz hasonlóan tölgygubaccsal is.

Vitrinben: privilégium, további iratok, munkamenet bemutatása fotókon. A vitrin mellett néhány szép szücskészítéses néprajzi viseleti darabot helyeztünk férfi és női babákon.

5. egység: Ács céh

Az **ács** céh következne 1834-ből; sajnos céhes anyagából a békési múzeum semmit sem őriz. Csak helytörténeti munkákban közölt egyéb dokumentumokból tudjuk az ács céh megalakulásának időpontját, illetve azt, hogy Békésen is létezett ilyen.

Az **ács** olyan szakképzett mesterember, aki ácsmesterséggel foglalkozik, bővebben: a fa megmunkálásával az építkezések körében, valamint régebben a bútorok, nyílászárók és más

fából készült berendezések elkészítésével. Mérőfa, csapózsínór, ácsderékszög (szögelő), függő, színtező, jelölő (irdaló), fűrészfélék, bak, töke, fejsze, bárd, szekerce, ék, véső, sulyok, ácskalapács, kézi fűrészkezők, csiga és kötél tartozik szerszámkészletükbe. Ezeket vitrinben mutattuk be.

6. egység: Asztalos és lakatos céh

Békés egyetlen teljes privilégiuma a kétféle mesterséget tömörítő **asztalos és lakatos** céhtől maradt fenn, megyegyűlésen Gyulán 1847. április 12-én hirdették ki megalakulását, és még arról is olvashatunk, hogy az első céhgyűlést 1847. május 2-án tartották.

Az **asztalos** egyfajta faműves, aki az ács szakmának egyik, a kora középkorban specializálódott ágát műveli. Az első „szekrényeket”, azaz a ruhás ládákat, vagy a polcokat, könyvtámaszokat is ácsok faragták és illesztették még össze faszegekkel, fakötésekkel, de ragasztó nélkül, különféle technikákkal. Később ez az asztalosok privilégiuma lett.

A **lakatosmesterség** a finomabb fémszerszámok, a rácsok, gyertya- és lámpatartók, kalamárisok és különféle díszmunkák készítésére szakosodott. A XIX. század elején a korizlés új technikát kívánt a lakatosoktól. A kívülről rávert pántokat, reteszeket, zárat el kellett tüntetni: bevésik ezeket, és így feleslegessé válik a díszítésük. Elterjed az öntöttvas, és a lakatosmester munkája – akárcsak a kovácsoké – e területen visszaszorul.

Vitrinünkben a céhlevelet és asztalos és lakatos munkaeszközöket mutattunk be.

7. egység: Céhláda, céhbéli mesterségek középkori ábrázolásai

1 x 1,5 méteres dobogón: a békési múzeum egy **céhládát** őriz, mely valószínűleg békési céhé lehetett (az Ipartestület ajándékaaként került hozzánk 1942-ben), de hogy melyik mesterségé, arra nézve sehol semmi utalást nem találtunk. Az évszám 1811 (ANNO 811), de mivel az első békési céh csak 1816-ban alakult, ebből sem tudunk a szakmára következtetni. Szerkezete hagyományos, bár az oldalra húzható fedéllap alatti rekeszben nincs kulcslyuk, a láda előlről zárható.

A dobogón álló céhláda 1 db „csillagparaván” (6 tölthető felülettel) előtt áll, melynek felületein 8 db felkasírozott, habosított PVC táblán a Nürnbergben 1544-ben megjelent Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Band 1. kötetben közölt középkori ábrázolások közül a békési céhekben képviselt mesterségeket (csizmadia, ács, szücs, tamár, kovács, kerékgyártó, asztalos, lakatos) mutattuk be.

8. egység: Gyermekfoglalkoztató múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz

Berendezés: asztal székekkel, asztalon foglalkoztató füzet, írószerek, előkészített bőr sablonok a kézműves foglalkozáshoz, olló, bőrszív, stb.

A kiállítás bontására 2017. márciusában kerül sor.

Szöveges szakmai beszámolókat és a kiállításról szóló fotódokumentációt a fenntartó Békés város honlapján, a kezdőlap bal oldalán látható NKA logóra kattintva lehet elérni:

Békés, 2017. február 6.

.....
Sápiné Turcsányi Ildikó
Sápiné Turcsányi Ildikó
múzeumigazgató

